

Wyraz i zdanie w językach słowiańskich

Monografia II

Redakcja naukowa:
Oleh Beley

Wrocław 2020

PAVEL KOSEK
Uniwersytet Masaryka, Republika Czeska
RADEK ČECH
Uniwersytet Ostrawski, Republika Czeska
OLGA NAVRÁTILOVÁ
Uniwersytet Masaryka, Republika Czeska

SLOVOSLED PRONOMINÁLNÍHO ENKLITIKA *MI* ZÁVISLÉHO NA VERBU FINITU V *BIBLI BENÁTSKÉ*

Tento příspěvek je součástí dlouhodobého výzkumu vývoje českých pronominálních enklitik.¹ Je zaměřen na analýzu vybraného enklitika v konkrétním biblickém překladu z počátku 16. stol. Jeho cílem je analyzovat, jak se u tohoto enklitika v konkrétním biblickém textu projevuje konkurence (příp. kooperace) jednotlivých slovosledných pozic, které jsou známy z historické češtiny (Kosek, 2017). Jeho dalším cílem je prozkoumat vliv délky iniciální fráze na distribuci postiniciálních a nepostiniciálních pozic enklitického *mi*. Získané výsledky zasazuje do kontextu dosavadních znalostí vývoje slovosledu českých pronominálních enklitik ve starších českých biblích (Kosek, Čech, Navrátilová, 2018a; Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a; Navrátilová, Kosek, Čech, Horák, 2020).

1. Objekt výzkumu a materiálová základna

Zkoumaná forma *mi* představuje dativ singuláru bezrodého zájmena I. osoby. Již v praslovanském období byla plně enklitickou variantou původně dvojslabičné formy **mьně*. Plnou enklitičnost sdílela v praslovanštině s dalšími bezrodými dativními formami *si* a *ti* – na

¹ Příspěvek vznikl v rámci řešení grantového projektu *Vývoj českých pronominálních enklitik* (GA17-02545S), 2017–2019.

rozdíl od nich je však forma *mi* ve staročeských biblích bezpečně doložena (více viz Kosek, Čech, Navrátilová, 2018a; Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a).

Analýzovaný text *Bible benátské* bezprostředně navazuje na tzv. 4. redakci staročeské bible, která vznikla na konci 15. stol. v prostředí pražské univerzity, a to na základě latinské Vulgáty. Šlo o první biblický překlad, který byl vydán tiskem (jako *Bible pražská* a *Bible kutnohorská*). *Bible benátská* představovala mírně modernizovanou verzi tohoto staročeského překladu. Byla vydána roku 1506 nákladem pražských měšťanů v italských Benátkách. V následujících obdobích byla ceněna pro své jazykové kvality (Kyas, 1997, s. 132–133; Vintr, 2008, s. 1884).

Podobně jako v jiných případech jsme i v této bibli zvolili za jazykovou základnu čtyři knihy Starého a čtyři knihy Nového zákona: *Genesis*, *Jób*, *Sirachovec*, *Izajáš*,² *Matouš*, *Lukáš*, *Skutky apoštolů*, *Zjevení sv. Jana* (Kosek, Čech, Navrátilová, Mačutek, 2018a; Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a). Z uvedených knih jsme ruční excerpci shromáždili všechny doklady formy *mi*, které jsme opatřili anotací slovosledných pozic (viz níže).

2. Slovosledné pozice enklitik v historické češtině

Pro vývoj českých enklitik je příznačná konkurence (popř. kooperace) několika slovosledných pozic. Tyto pozice je možné abstrahovat na tři typy, které mají své obecné slovanské paralely (Franks, King(ová), 2000).

2.1 Postiniciální pozice

Česká enklitika nejčastěji obsazuje druhou pozici v klauzi. Jak ukazuje doklad (1), enklitikon se v této pozici vyskytuje zejména tehdy, je-li v iniciální klauzální pozici umístěno jedno slovo (popř. předložková fráze čítající předložku a jedno slovo).

² Od kapitoly 15.

- (1) *Vstaň, otče můj, a jez ulovenie syna tvého, [ať mi tvá dušě požehná]* Gn 27,31³

Jestliže se na začátku klauze nachází rozvitá fráze, může být enklitikon umístěno buď na její konec do tzv. 2D pozice (Halpern, 1995), kterou demonstuje doklad (2), anebo za první slovo iniciální fráze do tzv. 2W pozice⁴ (Halpern, 1995), kterou ukazuje doklad (3).

- (2) *A přistúpiv který byl dvě hřivně vzal řekl Pane [[dvě hřivně] jsi mi dal:] aj jiné dvě nadto získal jsem* Mt 25,22

- (3) *„Nebe jest stolice má a země podnož noh mých. [I [který]₁ mi₂ [duom]₁ uděláte₂],“ pravíť pán, „a neb které jest miesto odpocívania mého“* Zj 7,49

Variantu postiniciální pozice lze pozorovat v klauzích, ve kterých se v iniciální pozici nachází anteponovaná zanořená klauze anebo přechodníková fráze. Následující doklady (4) a (5) ilustrují, že v těchto případech následuje enklitikon až za prvním slovem umístěným po anteponované zanořené klauzi či přechodníkové frázi.

- (4) *Ucho slyše blahoslavilo mě [a [oko vida svědectvie] vydávalo mi]* Jb 29,11

- (5) *[[Pakliť co jiného libo.] odpovězte mi to, ať pójdu jinam na-pravo neb nalevo]* Gn 24,49

2.2 Kontaktní pozice

Konkurenčním vývojovým modelem postiniciální pozice je pozice kontaktní. V jejím rámci se enklitikon nachází v bezprostřední blízkosti svého syntakticky nadřazeného verba finita.⁵ Podle pozice vůči řídícímu výrazu lze rozlišovat pozici postverbální, kterou demonstují doklady (4)–(7), a pozici preverbální, kterou ilustrují doklady (8) a (9).

³ Hranaté závorky signalizují hranice klauze / syntaktické fráze, tučné písmo verbum finitum, podtržení enklitikon (even. enklitika v případě enklitické skupiny).

⁴ Tato pozice je v současné češtině považována za negramatickou. Ze současných slovanských jazyků je známá v chorvatštině (Franks, King(ová), 2000).

⁵ Kontaktní slovosled enklitik se ustálil jako základní slovosledný typ v současné makedonštině a bulharštině (i když v mírně odlišné podobě – srov. Franks, King(ová)).

- (6) [[*Pán Buoh*] **otevřel** *mi* ucho] a já neodmlouvám, zpět jsem neodšel Iz 50,5
 (7) *Proměněn jsi mi v ukrutného* [a [v tvrdosti ruky tvé] **protivíš se** *mi*] Jb 30, 20–21
 (8) ... [jakož [i knieže kněžské] svědectvie *mi* **vydává** [i všichni starší lidu]], od nichžto i listy vzav, šel jsem do Damašku k bratřím,... Sk 22,5
 (9) *Ve dvě věci zarmútilo se jest srdce mé* [a [v třetí] [hněvivost] *mi* **přišla**] Sír 26,19

V rámci kontaktní pozice je možno vydělit několik podtypů, které souvisí s pozicí enklitika v klauzi: postiniciální postverbální (doklady (4) a (5)), postiniciální preverbální (doklad (10)),⁶ mediální postverbální (doklad (6)), mediální preverbální (doklad (8)), finální (doklad (7)) a prefinální (doklad (9)).

- (10) *I šel jsem k andělu řka jemu*, [aby *mi* **dal** kniehy] Zj 10,9

2.3 Mediální izolovaná pozice

Třetí slovoslednou pozicí českých enklitik, která je známa ze starší i nové doby, je postavení enklitika uvnitř fráze bez kontaktu se svým řídícím verbem finitem. Tuto pozici ilustruje následující doklad (11). Zpravidla se předpokládá, že tato pozice je motivována pragmatickými faktory nebo informační strukturou klauze. Pro tuto pozici však platí jedno omezení: není možné, aby se enklitikon objevilo izolováno napravo od svého regenta (Franks, King(ová), 2000, s. 112–114).

- (11) [Neb] [toto] *mi* Hospodin **řekl**: „Jdi a postav stržci,...“ Iz 21,6

3. Anotace

Jak plyne z předchozího výkladu, v řadě autentických jazykových dokladů dochází ke kooperaci postiniciálního a kontaktního

⁶ Jak je patrné z dokladů (4) a (5), existují případy, ve kterých dochází ke kooperaci postiniciální a kontaktní pozice více viz oddíl 4.1 *Postiniciální pozice*.

slovosledu (Čech, Kosek, Navrátilová, Mačutek, 2019a). Z tohoto důvodu bylo nutno opatřit každý doklad dvojí anotací:⁷

- a) klauzální pozice: iniciální – mediální – prefinální – finální,
 b) relativní pozice: pozice postverbální – preverbální – interverbální⁸ – izolovaná.

4. Výsledky

	postiniciální	mediální	prefinální	finální	Σ
Gn	93	8	2	3	106
Jb	29	9	0	17	55
Sír	11	3	1	4	19
Iz	12	4	0	1	17
Mt	25	2	0	0	27
Lk	19	3	0	2	24
Sk	26	5	0	3	34
Zj	29	0	0	0	29
Σ	244	34	3	30	311
	78,5%	10,9%	1%	9,6%	

Tab. 1. Klauzální slovosledné pozice *mi* v BiblBen

Uvedená tabulka 1 prezentuje celkové počty dokladů klauzální pozice *mi* ve zkoumaných knihách *Bible benátské*. Z nich je zřejmé, že převažují případy postiniciální pozice (celkem tvoří 78,5% dokladů). Vedle toho jsou však velmi dobře doloženy případy pozic nepostiniciálních (21,5%). Mezi nimi převládají doklady mediální pozice (10,9%) a finální pozice (9,6%), kdežto doklady prefinální pozice jsou doloženy minimálně.

⁷ Z rozsahových důvodů způsob anotace na tomto místě podrobněji nerozvádíme. Detailní vysvětlení viz Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a.

⁸ Týká se jen analytických slovesných forem, u kterých se enklitikon ocitne mezi auxiliárem a neurčitým slovesným tvarem typu novočeského *Bude mi zpívat*. V těchto případech nelze rozlišit, jestli představují případy postverbální, nebo preverbální pozice.

Stav zjištěný v *Bibli benátské* odpovídá stavu, který jsme pozorovali ve staročeské bibli 1. redakce reprezentované *Bibli olomouckou* (1417) a *Bibli kralickou* (1579–1594). Souborné výsledky jsou porovnány v následující tabulce 2. Z nich je zřejmé, že konkurence mezi jednotlivými slovoslednými pozicemi enklitického *mi* je ve všech třech biblích vniklých v rozmezí přibližně 200 let přibližně stejná. Nápadný je také vysoký počet finálních pozic, což je slovosledné postavení, kterému by se měla česká enklitika vyhýbat (Ertl, 1924). Zdá se, že tato pozice je typická právě pro český biblický překlad (Kosek, 2011).

	postiniciální	mediální	prefinální	finální	Σ
BibIOI	240	11	0	13	264
	91%	4,1%	0%	4,9%	
BibIBen	244	34	3	30	311
	78,5%	10,9%	1%	9,6%	
BibIKral	260	34	4	14	312
	83,3%	10,9%	1,3%	4,5%	

Tab. 2. Srovnání klauzální slovosledné pozice *mi* v BibIBen se starší BibIOI a mladší BibIKral

4.1 Postiniciální pozice

V předchozím výzkumu jsme zjistili, že český biblický překlad inklinuje ke kontaktním (postverbálním, preverbálním a interverbálním) pozicím. Zdá se tedy, že jazyk českého biblického překladu se vyznačuje kooperací postiniciálního a kontaktního slovosledu (Čech, Kosek, Navrátilová, Mačutek, 2019a). Stejný stav jsme zjistili také v *Bibli benátské*. Jak ilustruje následující tabulka 3, drtivá většina postiniciálních pozic představuje zároveň pozice kontaktní. Jen v 10% dokladů se vyskytuje pozice izolovaná.

	kontaktní			izolovaná	Σ
	postverbální	preverbální	interverbální		
Gn	46	33	1	13	93
Jb	18	9	0	2	29
Sir	5	3	3	0	11
Iz	5	6	0	1	12
Mt	15	4	2	4	25
Lk	10	5	2	2	19
Sk	8	15	1	2	26
Zj	20	7	0	2	29
Σ	127	82	9	26	244
	52%	33,6%	3,7%	10,7%	

Tab. 3. Slovosledné pozice *mi* vůči řídícímu verbu finitu – postiniciální pozice

Srovnáme-li zjištěné výsledky s výsledky získanými v *Bibli olomoucké* a *Bibli kralické*, zjišťujeme, že všechny tři bible se vyznačují tendencí ke kontaktní postiniciální pozici.

	kontaktní			izolovaná	Σ
	postverbální	preverbální	interverbální		
BibIOI	105	93	11	31	240
	43,8%	38,7%	4,6%	12,9%	
BibIBen	127	82	9	26	244
	52%	33,6%	3,7%	10,7%	
BibIKral	143	77	2	38	260
	55%	29,6%	0,8%	14,6%	

Tab. 4. Slovosledné pozice *mi* vůči řídícímu verbu finitu – postiniciální pozice

S celkovým obrazem vývoje českých enklitik koresponduje to, že případy 2W a 2D pozice jsou doloženy v zanedbatelném počtu dokladů, což ukazuje tabulka č. 5. Je zřejmé, že se enklitikon vyhýbá

postiniciální pozici v případě, že je iniciální fráze rozvitá (o tom viz níže).

	Gn	Jb	Sír	Iz	Mt	Lk	Sk	Zj	Σ
2W	0	0	1	0	0	0	1	0	2
2D	0	1	0	0	0 (1) ⁹	0	0	0	1(1)

Tab. 5. Konkurence 2W a 2D pozice *mi*

4.2 Nepostiniciální pozice

Většina dokladů nepostiniciální pozice je motivována kontaktním slovosledem. Následující tabulka 6 ukazuje, že v 98,5% případů je *mi* v bezprostřední blízkosti svého řídicího slovesného tvaru. Je zřejmé, že většina těchto pozic je diktována kontaktním slovosledem. Zjištěný stav také ukazuje, že počet dokladů mediální izolované pozice je v biblickém překladu zanedbatelný.

	kontaktní			izolovaná	
	postverbální	preverbální	interverbální		
Gn	10	3	0	0	13
Jb	26	0	0	0	26
Sír	7	1	0	0	8
Iz	4	0	0	1	5
Mt	1	1	0	0	2
Lk	4	1	0	0	5
Sk	7	1	0	0	8
Zj	0	0	0	0	0
Σ	59	7	0	1	67
	88,1%	10,4%	0%	1,5%	

Tab. 6. Slovosledné pozice *mi* vůči řídicímu verbu finitu – postiniciální pozice

⁹ Hodnoty uvedené v závorkách představují dvojznačné doklady, jež lze interpretovat jako případy 2D pozice, anebo prefinální pozice.

I v tomto případě koresponduje stav zjištěný v *Bibli benátské* se stavem, který jsme zaznamenali v dalších dvou starších českých biblí: ve staročeské *Bibli olomoucké* a *Bibli kralické*. Výsledky ukazuje následující tabulka č. 7.

	kontaktní			izolovaná	
	postverbální	preverbální	interverbální		
BibiOI	22	0	1	1	24
	91,8%	0%	4,1%	4,1%	
BibiBen	59	7	0	1	67
	88,1%	10,4%	0%	1,5%	
BibiKral	45	4	1	2	52
	86,6%	7,7%	1,9%	3,8%	

Tab. 7. Slovosledné pozice *mi* vůči řídicímu verbu finitu – postiniciální pozice

5. Distribuce postiniciálních pozic – vliv prozódie?

Výše citované doklady (4) a (5) ukazují, že v dokladech, ve kterých se verbum finitum syntakticky nadřazené enklitiku nachází v iniciální klauzální pozici, enklitikon nemůže obsadit jinou než postiniciální pozici. Tato slovosledná konstelace plyne z následujících faktorů:

1. enklitikon se nemůže nacházet v iniciální klauzální pozici (následovalo by po pauze, přičemž enklitikon se pozici po pauze vyhýbá),

2. enklitikon nemůže být umístěno v izolované pozici napravo od svého řídicího verba finita (Franks, King(ová), 2000, s. 112–114).

Avšak nachází-li se verbum finitum v dalších klauzálních pozicích, které ilustrují např. doklady (1)–(3) a (6)–(10), vstupují do hry další faktory. Jak je ze jmenovaných dokladů zřejmé, je v nich verbum finitum umístěno uprostřed nebo na konci klauze. Tato pozice verba finita otevírá enklitiku další možnosti klauzální pozice, tj. postiniciální, mediální, prefinální nebo finální. Již bylo zmíněno v předchozím výkladu, že pro drtivou většinu nepostiniciálních pozic je pak pozice řídicího verba finita uvnitř nebo na konci klauze rozhodující: v mediální, prefinální nebo finální pozici je enklitikon

umístěno těsně před nebo za své řídící verbum finitum: tuto vlastnost ilustrují doklady (6)–(7).

Vedle toho máme však také doloženu celou řadu postiniciálních preverbálních pozic, které ilustruje např. doklad (12):

(12) *Proto rci jí, [a' mī pomůže]* L 10,40

Zůstává tedy klíčovou otázkou, co rozhodovalo o volbě postiniciální nebo nepostiniciální pozice. To lze demonstrovat na dokladu (12) – klademe si otázku, co rozhodlo o tom, že v něm enklitické *mī* zaujímá kontaktní postiniciální pozici *a' mī pomůže*, a nikoli finální (postverbální) podobu demonstrovanou v dokladu (12)':

(12)' **Proto rci jí, [a' pomůže mī]* L 10,40

Zabýváme se tedy otázkou, co mohlo v případě mediální a finální pozice verba finita způsobit, že je enklitikon umístěno do postiniciální, anebo nepostiniciální pozice. V předchozím výzkumu jsme zkoumali faktory, které mohly být za tuto distribuci postiniciálních a nepostiniciálních pozic v historické češtině zodpovědné. Zejména jsme se zabývali otázkou vlivu prozodie.¹⁰ Naše analýza reflektovala možnost vlivu mechanismu známého ze sekundární literatury jako princip *clitic third* anebo jako *heavy constituent constrain* (Radanović-Kocić, 1996; Ćavar & Wilder, 1999). Vliv prozodie je v tomto případě determinován délkou iniciální fráze: pokud je iniciální fráze „dlouhá“, může po ní následovat pauza. To lze ilustrovat na dokladu (6a), do nějž jsme doplnili hypotetickou distribuci slovních přízvuků a pauz (symbol „‘“ značí slovní přízvuk, symbol „#“ pauzu):

(6a) # 'pán 'buoh # 'otevřelmi 'ucho #

Jak už bylo řečeno výše, základní prozodickou vlastností enklitika je, že není nositelem slovního přízvuku, a tak se stává součástí přízvukového taktu předchozího slova. Pakliže se po „dlouhé“ iniciální frázi vyskytuje pauza, jako je to v dokladu (6a), nemůže se o ní enklitikon prozodicky „opřít“, a tak enklitizuje za následující přízvukné slovo, což je v dokladu (6a) slovo *otevřel* (podrobnější výklad viz v Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a).

¹⁰ V jiných biblických překladech jsme zkoumali i vliv cizojazyčných předloh – zjistili jsme, že slovosled enklitik českých biblických překladů je do velké míry ovlivněn slovosledem výchozího textu (Kosek, Čech, Navrátilová, 2020; Navrátilová, Kosek, Čech, Horák, 2020).

Jsme si vědomi, že v historickém textu není možný empirický výzkum distribuce pauz a slovních přízvuků. Nicméně lze zkoumat jevy, které s distribucí pauz úzce souvisejí: tím je např. měření délek jednotlivých frází. Na délkách frází lze testovat hypotézy související se vztahem délky iniciální fráze a pozice enklitika v jiné než postiniciální pozici. Proto jsme se rozhodli ověřit následující hypotézu:

Čím je iniciální fráze delší, tím je menší pravděpodobnost, že se bezprostředně za touto frází vyskytne enklitikon.

Délku fráze jsme měřili v počtu slabik. U každé délky iniciální fráze jsme vypočítali proporci postiniciálních pozic vzhledem k součtu postiniciálních a nepostiniciálních pozic, které se u dané délky realizovaly. Vzhledem k charakteru zkoumaného vzorku, v němž jsme pro některé délky frází neměli dostatečný počet dokladů, jsme použili následující postup, který nám umožnil data náležitě statisticky vyhodnotit: 1. zvolili jsme minimální hranici 10 dokladů pro každou délku; 2. pokud jsme pro danou délku měli méně než 10 dokladů, přidali jsme k této délce doklady z bezprostředně větší délky a takto jsme postupovali do té doby, než jsme získali pro dané délky minimálně 10 dokladů; 3. u takto sloučených délek jsme vypočítali váženou průměrnou délku fráze (*VPD*), přičemž vahami byly frekvence (*f*). Pro ilustraci sledujme tento postup na příkladu *VPD* = 4,5 v tabulce 7. Pro délku fráze (*d*) o délce 4 slabik jsme získali 8 dokladů. Proto jsme byli nuceni přidat doklady z fráze o délce 5 slabik, která se vyskytla v počtu 8 dokladů. Takto jsme získali počet dokladů větší než 10 a vypočítali jsme *VPD* následujícím způsobem (*n* je součet frekvencí délek, které se slučují):

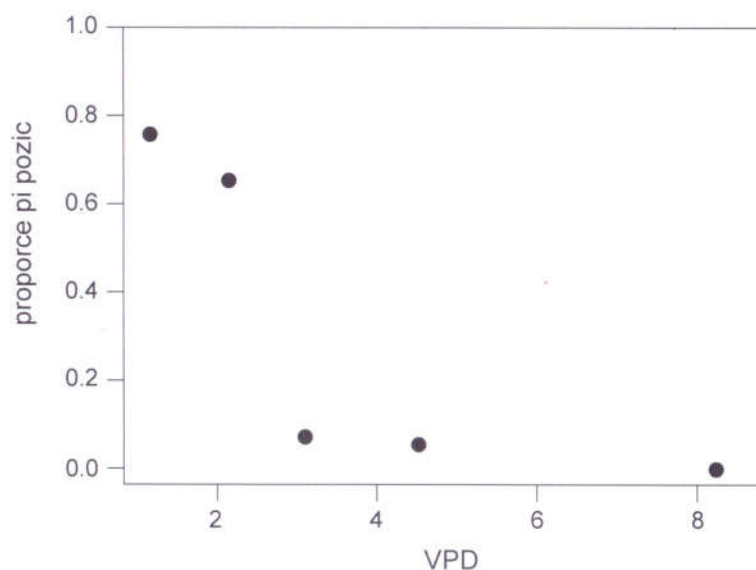
$$VPD = \frac{\sum_i^n (d \cdot f)}{n} = \frac{(4 \cdot 8) + (5 \cdot 8)}{16} = 4,5$$

Měření jsme provedli třemi způsoby. V prvním kroku jsme sledovali proporce u celého vzorku analyzovaných textů, viz tabulku 7 a obrázek 1. Vzhledem k tomu, že jsme v předchozích studiích odhalili významný vliv stylu na distribuci pronominálních

enklitik (Kosek, Čech, Navrátilová, Mačutek, 2018b; Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020a), rozhodli jsme se zkoumaný vzorek rozdělit na dvě skupiny: první skupinu tvoří narativní texty (Lk, Mt, Sk, Gn), viz tabulku 9 a obrázek 2, druhou skupinu texty, které mají poetický charakter (Jb, Sír, Iz, Zj), viz tabulku 10 a obrázek 3.

vážená průměrná délka fráze (VPD)	frekvence postiniciálních výskytů	frekvence nepostiniciálních výskytů	proporce postiniciálních výskytů
1	32	10	0,76
2	33	17	0,66
3	1	11	0,08
4,5	1	15	0,06
8,21	0	14	0

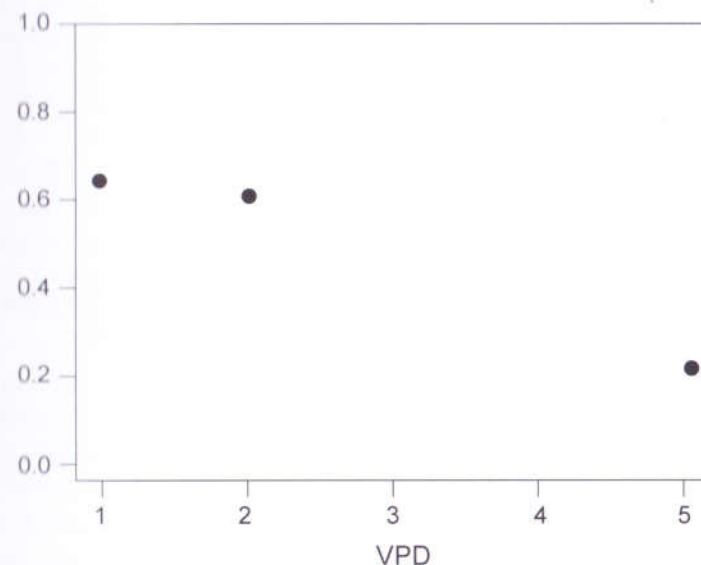
Tab. 8. Proporce postiniciálních výskytů *mi* ve všech analyzovaných knihách BiblBen (délka fráze měřena v počtu slabik)

Obr. 1. Proporce postiniciálních výskytů *mi* ve všech analyzovaných knihách BiblBen (délka fráze měřena v počtu slabik)

vážená průměrná délka fráze (VPD)	frekvence postiniciálních výskytů	frekvence nepostiniciálních výskytů	proporce postiniciálních výskytů
1	13	7	0,65
2	11	7	0,61
5,06	4	14	0,22

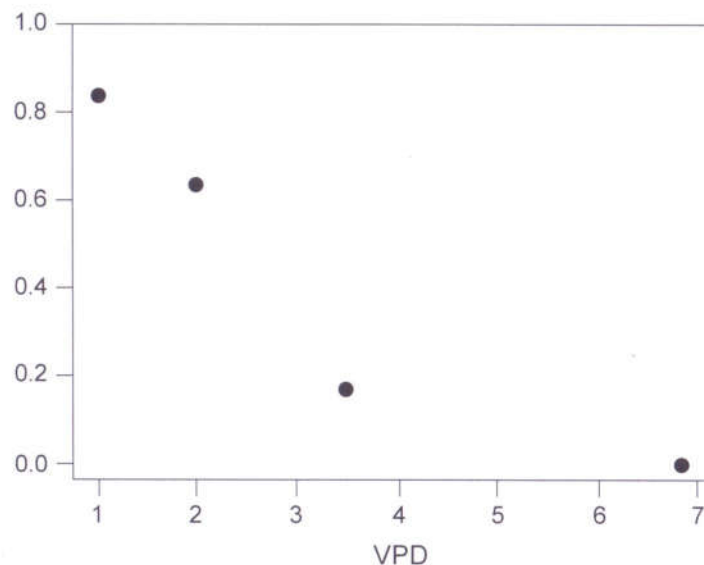
Tab. 9. Proporce postiniciálních výskytů *mi* v knihách BiblBen, které mají narativní charakter (Lk, Mt, Sk, Gn) (délka fráze měřena v počtu slabik)

Obr. 2. Proporce postiniciálních výskytů *mi* v knihách BiblBen, které mají narativní charakter (Lk, Mt, Sk, Gn) (délka fráze měřena v počtu slabik)

vážená průměrná délka fráze (VPD)	frekvence postiniciálních výskytů	frekvence nepostiniciálních výskytů	proporce postiniciálních výskytů
1	16	3	0,86
2	14	8	0,64
3,5	2	10	0,17
6,82	0	11	0

Tab. 10. Proporce postiniciálních výskytů *mi* v knihách BiblBen, které mají poetický charakter (Jb, Sír, Iz, Zj) (délka fráze měřena v počtu slabik)

Obr. 3. Proporce postiniciálních výskytů *mi* v knihách BiblBen, které mají poetický charakter (Jb, Sír, Iz, Zj) (délka fráze měřena v počtu slabik)

U všech tří analyzovaných vzorků můžeme sledovat jasnou tendenci, která je ve shodě s hypotézou, tj. čím je iniciální fráze delší, tím menší je proporce enklitik v postiniciální pozici. Jinými slovy, je zde tendence 1. klást enklitika do postiniciální pozice v případě, že je iniciální fráze krátká, 2. klást enklitika do nepostiniciálních pozic v případě, že je iniciální fráze dlouhá. Vzhledem k tomu, že na základě daného vzorku získáváme relativně malý počet jednotlivých délek, rozhodli jsme se data netestovat prostřednictvím korelačního testu.¹¹

6. Závěr

V předloženém článku jsme zkoumali konkurenční pozice enklitického tvaru dativu bezrodého zájmena 1. os. *mi* v *Bibli benátské*. Zjistili jsme, že se v analyzovaných knihách Starého a Nového

¹¹ Korelační testy pro tuto hypotézu testovanou na jiných datech jsme použili např. ve studii Kosek, Čech, Navrátilová, Horák, 2020b.

zákona tato zájmenná forma vyznačuje podobnými slovoslednými vlastnostmi jako v jiných starších českých biblických překladech *Bibli olomoucké* (1417) a *Bibli kralické* (1579–1594). Základní slovoslednou pozicí tohoto enklitika je ve zkoumaném textu pozice kontaktní postiniciální, což potvrzuje naše předchozí zjištění, že tento slovosledný typ je typický pro jazyk českého biblického překladu (Čech, Kosek, Navrátilová, Mačutek, 2019a). Méně frekventované, ale bezpečně doložené jsou různé varianty nepostiniciálních pozic. Mezi nimi převažují zejména případy pozice mediální postverbální a finální. Přítomnost a četnost finálního postavení enklitika v klauzi lze opět chápat jako projev biblického stylu.

Jako primární faktor zodpovědný za volbu nepostiniciální pozice lze považovat kontaktní slovosled: enklitikon následuje své řídící verbum finitum umístěné doprostřed nebo na konec klauze. Počet případů izolovaných nepostiniciálních pozic je zanedbatelný. Ve studii jsme se zabývali vlivem dalšího faktoru, který by mohl být zodpovědný za volbu nepostiniciální pozice: délky iniciální fráze. Zkoumali jsme vztah vlivu délky iniciální pozice na distribuci postiniciálních a nepostiniciálních pozic. Délku iniciální fráze jsme počítali ve slabikách. V předložené studii jsme zjistili jasnou závislost mezi délkou iniciální fráze a nepostiniciálních pozic: čím je iniciální fráze delší, tím vyšší je pravděpodobnost nepostiniciální pozice enklitika.

THE WORD ORDER OF A PRONOMINAL ENCLITIC *MI* DEPENDENT ON A FINITE VERB IN THE VENETIAN BIBLE

Summary

The paper deals with the word order of the Czech 1st Ps Sg pronominal dative enclitic *mi* 'to me' dependent on a finite verb; the source is the *Bible benátská* (1506), concretely four books of the Old Testament and four books of the New Testament: *Genesis*, *Job*, *Sirach*, *Isaiah*, *Matthew*, *Luke*, *of the Apostles*, *Revelation of St. John*. The study focuses on the distribution of word order positions of the enclitic *mi*, in particular we look at the a. Post-initial position, b. Contact position, c. Medial isolated position. We analyze this phenomenon from diachronic perspective, therefore, we compare the position of the enclitic in the Venetian Bible with the previous and subsequent Bibles, *Olomoucká bible* (1417) and *Kralická*

bible (1579–1594), respectively. In addition, the influence of the length of the initial phrase on the distribution of post-initial and non-post-initial positions of the enclitic *mi* is analysed quantitatively.

Keywords: enclitic, *clitic third*, historical development of Czech, *Bible benátská*, quantitative linguistics

SZYK PRONOMINALNEGO ENKLITYCZNEGO MI ZALEŻNEGO OD VERBUM FINITUM W BIBLI WENECKIEJ

Streszczenie:

Artykuł dotyczy szyku czeskiego enklitycznego celownika zaímka pierwszej osoby (*mi*) zależnego od *verbum finitum* w tekście czeskiej *Biblii weneckiej* (1506). Opiera się na materiale wyekscerpowanym z czterech ksiąg Starego Testamentu (Rdz, Job, Syr, Iz) i czterech ksiąg nowotestamentalnych (Mt, Lk, Dz, Ap). Celem tego opracowania jest ustalenie dystrybucji pozycji szyku badanej enklityki: a. pozycji postinicjalnej, b. pozycji kontaktowej, c. pozycji medialnej izolowanej. Artykuł ma charakter diachroniczny, porównuje zatem te ustalenia ze stanem w starszym przekładzie (*Biblii olomunieckiej*, 1417) i w przekładzie późniejszym (*Biblii kralickiej*, 1579–1594). Analiza kwantytatywna odnosi się do możliwości wpływu długości frazy inicjalnej na dystrybucję postinicjalnych a niepostinicjalnych pozycji enklitycznego *mi*.

Słowa kluczowe: enklitika, *clitic third*, historia języka czeskiego, *Bible benátská*, lingwistyka kwantytatywna

Bibliografie

- BiblOl: *Bible olomoucká*. 1417. Kyas, Vladimír. (ed.). 1981. *Staročeská bible drážďanská a olomoucká: kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. I. Evangelia*. Praha: Academia.
- BilBen: *Bible benátská* – „Bibli česká“. (1506). Benátky: Hermann Liechtenstein.
- BilKral: *Bible kralická* – „Bibli české díl první – díl šestý“. (1579–1594). Kralice: Bratrská tiskárna.
- Čavar, D., Wilder, C. (1999). *Clitic Third*. Croatian. W: H. van Riemsdijk (red.). *Clitics in the Languages of Europe* (s. 429–467). Berlin, New York: Mouton de Gruyter.
- Čech, R., Kosek, P., Navrátilová, O., Mačutek, J. (2019a). Wackernagel's Position and Contact Position of Pronominal Enclitics in Older Czech. Competition or Cooperation? *Jazykovedný časopis* (s. 267–275). 70 (2). DOI:10.2478/jazcas-2019-0057.

- Erll, Václav. (1924). Příspěvek k pravidlu o postavení příklonek. *Naše řeč* (s. 257–268). 8 (9); 8 (10).
- Franks, S., King(ová), T. H. (2000). *A Handbook of Slavic Clitics*. New York: Oxford University Press.
- Halpern, A. (1995). *On the Placement and Morphology of Clitics*. Stanford: Stanford CSLI.
- Kosek, P. (2011). *Enklitika v češtině barokní doby*. Brno: Host.
- Kosek, P. (2017). *Vývoj českých klitik*. W: P. Karlík, M. Nekula, J. Pleskalová (red.). *Nový encyklopedický slovník češtiny* (s. 2060–2064). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O. (2018a). Starobylá dativní enklitika *mi*, *si*, *ti* ve staročeské bibli 1. redakce. W: P. Malčik (red.), *Vesper Slavicus. Sborník k nedožitým devadesátinám prof. Radoslava Večerky* (s. 137–151). Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O., Mačutek, J. (2018b). Word order of reflexive *sě* in finite verb phrases in the first edition of the Old Czech Bible translation. *Studia Linguistica Universitatis Iagellonicae Cracoviensis* (s. 177–200). 133 (3). DOI:10.4467/20834624SL.18.016.8852.
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O. (2020). The influence of the Latin pretext on the word order of pronominal enclitics in the 1st edition of the Old Czech Bible. W: S. Birzer, I. Mendoza (red.). *Diachronic Slavonic Syntax 3: Traces of Latin, Greek and Church Slavonic in Slavonic Syntax*. Berlin, Boston: de Gruyter, v tisku.
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O., Horák, M. (2020a). Slovořad pronominalních enklitik *mi*, *si*, *ti*, *ho*, *mu* závislých na verbu finitu v prvním vydání *Bible kralické*. *Listy filologické* (s. 99–147). 143 (1–2).
- Kosek, P., Čech, R., Navrátilová, O., Horák, M. (2020b). Slovořad reflexivního *se* závislého na verbu finitu v prvním vydání *Bible kralické*. *Listy filologické*. 143 (3–4), v tisku.
- Kyas, V. (1997). *Česká Bible v dějinách národního písemnictví*. Praha: Vyšehrad.
- Navrátilová, O., Kosek, P., Čech, R., Horák, M. (2020). Slovořad pronominalních forem *mi*, *ho*, *mu* v *Bibli kralické* a otázka míry vlivu původních předloh. *Bohemistika* (s. 453–478). XIX (4). DOI: 10.14746/bo.2020.4.1.
- Radanović-Kocić, V. (1996). The placement of Serbo-Croatian clitics: A prosodic Approach. W: A. Halpern, A. Zwicky (red.), *Approaching second: second position clitics and related phenomena* (s. 429–445). Stanford: CSLI.
- Vintr, J. (2008). *Bible (staroslověnský překlad, české překlady)*. W: L. Merhaut et al. (red.). *Lexikon české literatury. 4/II U–Ž, Dodatky A–Ř* (s. 1882–1887). Praha: Academia.

PAVEL KOSEK,

ORCID: 0000-0001-6678-9989,

Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, Česko.
Výzkumné zájmy: historický vývoj češtiny.**Vybrané publikace:**Kosek, P. (2011), *Enklitika v češtině barokní doby*, Brno: Host.Kosek, P. (2003), *Spojovací prostředky v češtině období baroka*, Ostrava: Ostravská univerzita.

E-mail: kosek@phil.muni.cz

RADEK ČECH,

ORCID: 0000-0002-4412-4588,

Katedra českého jazyka Filozofické fakulty Ostravské univerzity, Ostrava, Česko.
Výzkumné zájmy: syntax a kvantitativní textové analýzy.**Vybrané publikace:**1. Čech, R. (2016), *Tematická koncentrace textu v češtině*, Praha: UFAL.2. Čech, R., Popescu, I.-I., Altmann, G. (2014), *Metody kvantitativní analýzy (nejen) básnických textů*, Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

E-mail: cechradek@gmail.com

OLGA NAVRÁTILOVÁ,

ORCID: 0000-0002-7573-3597,

Ústav českého jazyka Filozofické fakulty Masarykovy univerzity, Brno, Česko.
Výzkumné zájmy: historický vývoj češtiny.**Vybrané publikace:**1. Čech R., Kosek P., Navrátilová O., Mačutek J. (2019), *Wackernagel's Position and Contact Position of Pronominal Enclitics in Older Czech. Competition or Cooperation?*2. Navrátilová, O. (2018), *Slovosled posesivních zájmen ve staré češtině*, Brno: Masarykova univerzita.

E-mail: olga@phil.muni.cz

ANDREI ZAYNULDINOV

Uniwersytet Barceloński, Hiszpania

ЭКСПРЕССИВНАЯ СЕМАНТИКА ЭТНОНИМОВ В РУССКОМ И ИСПАНСКОМ ЯЗЫКАХ¹

Актуальность исследований, посвященных изучению экспрессивного аспекта лексики и фразеологии, объясняется активно формирующимися в настоящее время категориями лингвокультурологии, при этом растущий интерес к сопоставлению разных языков объясняет значительное число работ, посвященных этнонимам (Кеняйкина, 2017; Магомедова, 2013; Маруневич, 2010; Семенцова, 2011).

Под этнонимом нами понимается лексическая единица, служащая для наименования определенной этнической группы, национальности. Не требует доказательства идея о том, что в сознании носителей языка за каждым этнонимом закрепляется определенный набор стандартов, идеалов, образцов: стереотипов в терминологии Ч. Филлмора (1983, с. 109), или, точнее, квазистереотипов, прототипов в терминологии В.Н. Телия (1996, с. 45), отражающих черты характера представителей данной национальности.

Именно совокупность сопоставительных исследований разных языков может позволить создать общую языковую картину

¹ Данная работа осуществлена при поддержке и в рамках проекта *Desinformación y agresividad en social media: analizando el lenguaje* Испанского министерства экономики и развития.